

‘Wie niet sterk is moet slim zijn’

*Reynaert de vos verteld aan kinderen
door P.A.E. Oosterhoff*

HANS RIJNS

Wie was P.A.E. Oosterhoff?

Over de auteur P.A.E. Oosterhoff, die in 1916 en 1922 een Reynaertbewerking voor kinderen publiceerde,¹ is niets of nauwelijks iets terug te vinden op het internet. Via de catalogus van de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag kwam ik erachter dat zij in 1876 is geboren en in 1959 overleden. De volledige naam is Pietje Anna Elisabeth Oosterhoff.² Via Delpher kwam ik meer over haar te weten.³ Oosterhoff is volgens het *Haarlem's Dagblad* van 28 juli 1916, maar ook volgens het *Bijblad behorende bij De West* van 9 december 1930 een mejuffrouw.⁴ Het is niet duidelijk waar en waaraan zij in 1959 is overleden. Ook werd het mij niet duidelijk of zij getrouwd was en kinderen had. Van Oosterhoff zijn twee brieven bekend uit 1912, gericht aan Johan Hendrik Been (1859-1930).⁵ Been was tijdens zijn leven een bekend jeugdboekenschrijver en genoot tevens landelijke bekendheid als archivaris van Den Briel. Zijn bekendste boek, *Paddeltje, de scheepsjongen van Michiel de Ruyter*, beleefde ruim vijftig drukken.⁶ De beide brieven zijn moeizaam te lezen. Ze zijn geschreven in het jaar waarin Oosterhoff haar eerste boek publiceerde. Wellicht dat zij haar boek onder de aandacht van Been wilde brengen (zie hieronder).

Het is merkwaardig dat er verder geen biografische gegevens van Oosterhoff zijn terug te vinden, want zij heeft opmerkelijk veel kinderboeken geschreven en medewerking verleend aan voor kinderen geschikte uitgaven. Ik telde op een website maar liefst 29 werken van haar hand vanaf 1912 tot en met 1951.⁷ Het gaat om kinderboeken met titels als *Poppedijntje en hare ongehoorde lotgevallen*; *'t Winkeltje in de Bloemstraat*; *Wim, Wollie en Wouter* en *De appeldief*. Haar eerste boek, *Van vroolijke dagen*, uitgebracht in 1912, was een meisjesboek geschikt voor twaalfjarige meisjes en ouder.⁸ Bij het verschijnen wordt zij in de *Leeuwarder Courant* 'stadgenoot' genoemd. Aanvankelijk was niet iedereen lovend over haar schrijverschap. Bij haar debuut schreef een recensent in deze *Courant* in 1912 dat het boek alle kenmerken van een eersteling draagt, dat zij schrijfvaardigheid mist en termen in de 'bakvisschenmond' van de hoofdpersoon legt die niet bij haar passen. Toch krijgt de debutante in de uitgebreide recensie het voordeel van de twijfel. Het lijkt de recensent 'een belofte in te houden'.⁹ Mevrouw D.A. de Graaf-Klok besteedde in 1941 in het *Het Vaderland – staat- en letterkundig nieuwsblad* ruime aandacht aan haar kroonjaar 65.¹⁰ In haar bijdrage komen wij wat meer te weten over de schrijfster. De Graaf-Klok schrijft haar niet persoonlijk te kennen, maar weet toch, getuige haar werk, dat zij een levenskunstenaar is die 'naar den geest' jong blijft. Als jong meisje moest zij reeds over een rijke fantasie en humor beschikt hebben. Haar vader voelde niet veel voor haar ambitie om schrijfster te worden, maar moest zich toch gewonnen geven toen nog tijdens zijn leven in 1912 haar eerste boek verscheen. In het aan haar gewijde artikel noemt De Graaf-Klok een aantal boeken van haar hand op die zij omschrijft als 'aardige, vlotte boeken' die 'getuigen van haar frisschen geest.' Samengevat: Pietje Anna Elisabeth Oosterhoff, woonachtig in Leeuwarden, schrijft op 37-jarige leeftijd haar eerste boek; er zouden er nog vele volgen. Tot zover haar biografische en bibliografisch gegevens, het gaat tenslotte om de *Reinaart*.

De prozabewerking van *Reinaart de vos* (1916)

Het is niet geheel duidelijk waarom Oosterhoff dit Reynaertboekje heeft geschreven omdat het geen inleiding of nawoord bevat. Hoogstwaarschijnlijk heeft zij boeken geschreven om kinderen te vermaken, gezien de titels van haar boeken, maar ook om hen te stichten. Uit de recensies in diverse kranten blijkt dat zij vooral voor kinderen rond de tien jaar schreef en dat zij opvoedkundige lesjes in de verhalen stopte.¹¹ De druk uit 1916 (circa 12 x 19,5 cm) is bestemd voor kinderen van 6 tot 12 jaar.

Het boekje is het eerste in de serie van ‘Jacob van Campen’s Jongens- en Meisjes-bibliotheek’ van de Amsterdamse drukker ‘Jacob van Campen’ (afb. 2). Er zouden er nog 59 volgen. Het betreft bekende verhalen als *De reizen en avonturen van Baron von Münchhausen*, *De booze wolf en de zeven geitjes*, *Gulliver onder de reuzen*, *De rattenvanger van Hamelen*, *Tijl Uilenspiegel* en ... *Negersprookjes* (!HR). Het zijn steeds verschillende auteurs die de overbekende verhalen geschikt maken voor kinderen. Opvallend is dat Daan Hoeksema, die ook de uitgave uit 1916 illustreerde, regelmatig de illustraties in deze serie verzorgde. Ik telde zeventien boeken die hij van tekeningen heeft voorzien.¹² Daniël (Daan) Hoeksema (Oldekerk, 11 april 1879 – Amsterdam, 4 januari 1935) was illustrator, reclametekenaar, boekbandontwerper en striptekenaar.¹³

Afb. 2

Reinaart de vos (1916) blijkt een bewerking van *Van den vos Reynaerde* (*VdvR, Reynaert I*) te zijn die is aangepast voor kinderen. De tekst volgt het oorspronkelijke verhaal volledig, zij het met de nodige aanpassingen. Seksuele passages en spottende toespelingen op de kerk en haar bedienaren ontbreken. Er komen geen geestelijken in voor. Ook dubbelzinnigheden, onbegrijpelijk voor kinderen van rond de tien jaar, zal men er niet in aantreffen. Om een idee te geven hoe dit uitpakte geef ik hier enkele voorbeelden.

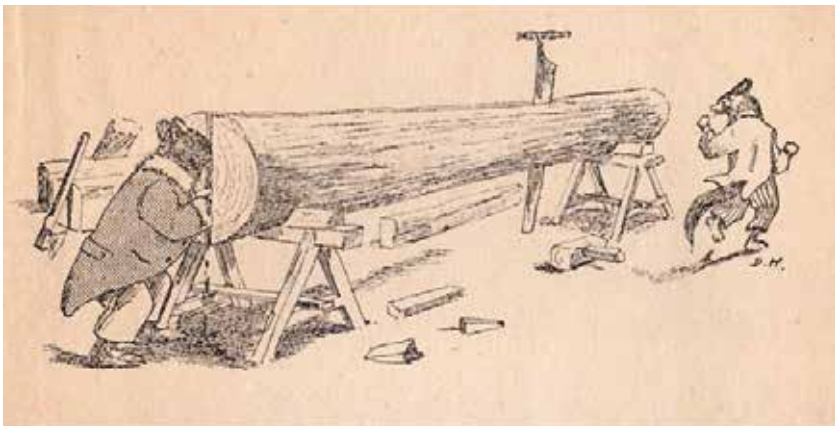
De hofdag wordt, na een uitgebreide beschrijving van het zomerse weer (in *VdvR* is er slechts sprake van groene bossen en hagen rond Pinksteren), aangekondigd door Korbout de kraai.

Het was zomer en prachtig weer: de zon scheen vroolijk door het groen van boomen en heesters en wierp haar stralen over de korenvelden, waarop het graan al begon te rijpen. Bloemen bloeiden in alle tuinen en in het bosch en langs de wegen en prijkten met de mooiste kleuren. Vogels zongen blijde hun lied; het vee graasde rustig op de weiden en deed zich te goed aan het jonge, malsche gras, en de musschen, wel bekend als kleine vechtersbazen, waren door dit mooie zomerweer zoo vredig gestemd, dat zij zonder kibbelen of twisten de rupsjes en insecten van de struiken en heesters pikten. (p. 3)

En zo gaat het nog tien regels door totdat Korbout verschijnt.

Maar opeens werd die rust in het dierenrijk verstoord. Hoog, heel hoog in de lucht vloog de zwarte kraai, Korbout genaamd. Hij riep wat, maar niemand kon hooren, wat hij eigenlijk zeide, totdat hij opeens naar omlaag streek en toen kon men duidelijk hooren roepen: 'De koning komt vandaag: maakt u gereed, om hem te ontvangen. Weest nu verstandig en deelt al de klachten, die gij over Reinaart den Vos hebt, aan hem mede.' (p. 4)

Bij de opsomming van de dieren die naar de hofdag gekomen zijn, wordt Belijn opgevoerd als ‘de goede ram met zijn gekrulde vacht’ en niet, zoals later blijkt in *VdvR*, als de hofkapelaan. Bij de klachten neemt Tibert het voor Reinaart op. Isegrim heeft volgens Tibert de plagerijen van Reinaart aan zichzelf te danken omdat hij het met zijn vrouw en kinderen de vos lastig heeft gemaakt, meer komen we niet te weten. Wel dat Courtois door Tibert wordt verweten dat hij de worst, die Reinaart van hem (Courtois) had gestolen, zelf ook gestolen had van Tibert, die de worst uit de zak van een man (volgens *VdvR* een molenaar) had gestolen die rustig bij een molen lag te slapen. Een pagina verder in het verhaal neemt Grimbert, in overeenstemming met *VdvR*, de rol van verdediger van Reinaart op zich en ontkracht de klachten van Isegrim door te wijzen op zijn vraatzucht bij de gezamenlijke jachtpartijen, waarbij hij niets voor Reinaart overlaat. Niets is terug te vinden over de verkrachting van de wolvin en het bepissen van haar welpen. De bever meldt dat Reinaart Cuwaart zou leren lezen en zingen, niet om het credo te leren. Het kapelaan maken en het stevig tussen de benen van Reinaart zitten ontbreekt volledig. De timmerman is een boer die bijen houdt. Op zijn erf ligt wel een grote geveld eik die gespleten was en met twee wiggen open werd gehouden.

Afb. 3

In de tekening van Hoeksema zien we de twee wiggen op de grond liggen. Bruin zit al met zijn snuit geklemd in de eik. (afb. 3) De komische beschrijving van de stoet van de dorpsbewoners die Bruin achterna zitten en toetakelen ontbreekt. Er is wel sprake van ‘mensenstemmen’ (p. 16) De dorpsbewoners komen ‘met stokken en bijlen gewapend om het gevaarlijke dier te doden’ (p. 17). ‘In eenen trop van houden wiven’ (v. 821) bevindt zich niet, zoals in *VdvR*, ‘vrouwe Julocke’ [...] des papen wijf’. (*VdvR*, v. 820-838). Er is slechts sprake van ‘een troep vrouwen’ die allen in het water vielen van schrik zonder de oproep van de paap om haar te redden in ruil voor een jaar en een dag aflat (p. 17). Tibert, de tweede afgezant, gaat onderweg naar ‘Molpertius’ (p. 19), maar eerder en even verderop in de tekst lees je toch het gebruikelijke ‘Malpertuis’. Een zetfoutje dus, want door het hele verhaal heen is er steeds sprake van ‘Malpertuis’. De paap is in dit verhaal een koster die een schuur vol met muizen zou hebben. Tibert bijt in doodsangst ‘het puntje af’ van de neus van de koster ‘in nachtgewaad’ in plaats van een testikel zoals van de naakte paap in *VdvR*. Tijdens de lekenbiecht rept Reinaart niet over de verkrachting van de wolvin. De schat is niet van koning Ermenrik maar van koning Hermelinx. Grimbert ontbreekt in het verhaal over de samenzwering tegen Nobel, alleen de vader van Reinaart, Bruin, Isegrim en Tibert worden genoemd. Wel is het vreemd dat Grimbert toen hij dronken was aan de vrouw van Reinaart kon vertellen dat vader vos naar de verborgen schat ging. Reinaart volgde hem, nadat hij dit van zijn vrouw

had gehoord en kwam er aldus achter waar de schat verborgen was. De vossin wordt hier niet met haar naam 'Hermeline' (zoals in *VdvR*) genoemd. Grimbert wordt niet, in tegenstelling tot in *VdvR*, door Reinaart bij de samenzwering betrokken. Hoe hij dan van de schat af kon weten, is een inconsequentie in de bewerking van Oosterhoff. De tekenaar had het beter begrepen want hij tekende bij de tekst over het overleg van de samenzweerders Grimbert als notulist. Als Cuwaart moet getuigen waar Kriekeput ligt, wordt geen melding gemaakt van de honden die daar leefden en waar Cuwaart meer dan vriendschappelijke banden mee had en waar aan valsmunterij werd gedaan. Hij volstaat met het bevestigen van wat Reinaart vertelde over de ligging van Kriekeput. De wolvin ontbreekt bij het villen van de poten van de wolf om er schoenen van te maken. Ook eerder wordt zij, net als de vossin, niet met haar naam genoemd maar slechts 'de vrouw van de wolf'. Het verhaal eindigt, na de verzoening door Firapeel van Nobel met Bruin en Isegrim, met een stichtelijk woordje zoals we dit van Oosterhoff kunnen verwachten:

En zoo eindigde de geschiedenis van den loozen vos Reinaart, die zooveel kwaad bedreef, en van de dwaze dieren, die zich steeds voor den gek lieten houden en die, verlokkt door goud of lekkernijen, zich zelf en anderen veel leed berokkenden.

Ik kon in eerste instantie niet achterhalen welke bron Oosterhoff heeft gebruikt. De aanpassingen ten opzichte van *VdvR* zijn namelijk al veel eerder

in de Reynaerttraditie ingevoerd en zijn niet van haar afkomstig. Hier enkele voorbeelden: in de druk van Plantijn uit 1564 wordt niet de testikel van de paap afgebeten maar de neus ‘van de man vanden huysē’ (Plantijn 1564, C1r).¹⁴ Julocke wordt vanaf 1564 niet meer bij naam genoemd. Ook verdwijnen de komische namen van de dorpers die Bruin achternazitten vanaf 1564 (Plantijn 1564, B5v). In het Zuid-Nederlandse volksboek (± dertig drukken, 1614?-1886) leert Reinaert Cuwaert niet het credo maar een liedje waarmee hij hazewindhonden stil kon laten staan.¹⁵ Wel moet hij dan nog plaatsnemen tussen de benen van de vos en houdt de vos hem stevig vast (Zuid-Nederlandse volksboek circa 1700, A2vb). In latere bewerkingen leert de vos de haas alleen nog zingen. Vanaf 1564 verdwijnt de Kriekeputpassage, er is geen melding meer van de honden waar Cuwaert vriendschappelijke relaties mee had (Plantijn 1564, D3r).

Ik onderzocht in mijn doctoraalscriptie alle bekende handschriften, fragmenten en incunabelen, de plantiniana (1564 en 1566), een Noord-Nederlands volksboek (1786), een Zuid-Nederlands volksboek (ca. 1700), en elf bewerkingen in de negentiende en twintigste eeuw. De uitgave van Plantijn uit 1564 bleek cruciaal voor de geschiedenis van de bewerkingen van *VdvR*. Vanaf de bewerking van Willems (1834) worden de aangepaste en verwijderde passages weer schoorvoetend ingevoerd.¹⁶ Deze heeft Oosterhoff niet in haar bewerking overgenomen.

De voorbeelden van de aanpassingen in de uitgave van Oosterhoff zijn niet volledig, maar geven een goed beeld van de Reynaerttraditie waar zij uit putte. Veel uitgaven van voor 1916 komen in aanmerking als bron voor Oosterhoff.¹⁷ Rik Van Daele wees me op de tweede Reynaertbewerking van Stijn Streuvels, met name de bij Victor Delille in Maldegem in januari 1909 uitgegeven bewerking in de Duimpjesuitgaven: *Reinaert de Vos voor de vierschaar van Koning Nobel den Leeuw. Een nuttig en vermakelyk verhaal voor groote en kleine kinderen. Naverteld en uitgegeven door Stijn Streuvels. Opgeluisterd met tekeningen door Gustaaf van de Woestijne*. Streuvels had immers ook al bij de Nederlandse Bibliotheek onder leiding van L. Simons te Amsterdam bij de ‘Mij voor Goede en Goedkoope

Lectuur door G. Schreuders' in 1907 een Reynaerttekst gepubliceerd,¹⁸ waarvan de eerste vijf hoofdstukken waren verschenen in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant (NRC)* van 3 januari 1907. (En in 1910 nog een 'Tweede herziene uitgave', eveneens bij de MGGL.) Streuvels was wel degelijk in Nederland bekend. Het is niet deze bewerking van *Reynaert II*, maar wel het '*nuttig en vermakelyk verhaal voor groote en kleine kinderen*' dat Oosterhoff naverteld heeft. Uit de hierboven vermelde bespreking wijzen we o.a. naar de natuuropening met de vermelding van de zomer (geen Pinksteren bij Oosterhoff; 'gelijk in vollen zomer' bij Streuvels), de prominente rol van de zwarte kraai Korbaut (Corbaut bij Streuvels) en de schat van koning 'Hermelinx' (Streuvels p. 82). Al deze wijzigingen ten opzichte van het origineel komen in Streuvels' vroegste bewerkingen van de Reynaertmaterie al voor. De ingreep van vijf naar vier samenzweerders komt niet van Streuvels. Van plagiaat is geen sprake, daarvoor zijn de verschillen te groot en zijn er nauwelijks letterlijke citaten, maar we kunnen gerust besluiten dat Oosterhoff Streuvels bij de hand had. En mogelijkkerwijze was Streuvels ook niet haar enige bron.

De tekst is door Oosterhoff eenvoudig en geschikt gemaakt voor kinderen rond de tien jaar, waardoor alle pittigheid uit de oorspronkelijk tekst verdwenen is en het verhaal is gereduceerd tot een braaf aftreksel. In latere kinderboeken is dit door andere bewerkers gelukkig verbeterd (zie elders in dit jaarboek).

Het werkje is geïllustreerd door de al eerder vermelde Daan Hoeksema (1879-1935).¹⁹ Het zijn volslagen nieuwe illustraties. Alle dieren zijn gekleed als mensen. Alleen aan hun staart die uit de kleren steekt en aan de kop kan men zien wie er is afgebeeld. De dieren lopen heel vaak op hun achterpoten, wat hen nog menselijker maakt. De interactie tussen de tekst en de tekeningen is groot. Wat er wordt verteld ziet men in de tekeningen bijna letterlijk terug (op de betrokkenheid van Grimbert bij de samenzwering na).

Afb. 4

Het 47 pagina's tellende boekje sluit af met 'De slimme vos', een beschrijving van de streken van de vos in de natuur geschreven door G. de Graaf. Zo beschrijft die dat de vos gebruikmaakt van een riviertje of van een beek die hij regelmatig oversteekt, waardoor de achtervolgende honden in de war en het spoor bijster raken. Ook zou de vos als hij achternagezeten wordt door jachthonden met opzet het gebied van zijn vossenbuurman inrennen met de kans dat de honden het spoor van zijn buurman gaan volgen en hij kan ontsnappen.

De rijmversie van *Reinaart de vos* (1922)

Tot zover de bespreking van de uitgave uit 1916. In 1922 verscheen bij de gebroeders Koster in Bussum *Reinaart de Vos voor kinderen bewerkt door P.A.E. Oosterhoff met tekeningen van W. Heskes*. (afb. 4) Het boekje in oblongformaat (circa 17 x 27 cm) bevat 64 pagina's. Alle pagina's zijn voorzien van een of twee tekeningen waaronder de tekst, geschreven door Oosterhoff, in twee kolommen in rijm is afgedrukt. De tekeningen zijn van acteur, graficus, illustrator Wam Heskes (Delft, 29 juli 1891 – Zeist, 20 augustus 1973). Tussen 1916 en 1932 maakte hij tekeningen voor ruim vijftig jeugdboeken van uitgevers als Van Holkema & Warendorf, Jacob van Campen, W. de Haan, Van Goor en Kluitman.²⁰ De berijmde tekst

– het grootste verschil, want in 1916 ging het om een prozaversie – volgt in grote lijnen het boekje uit 1916. Opvallend is dat Oosterhoff vaak regels bijna letterlijk uit de druk van 1916 overneemt:

(1916) Inleiding. Het was zomer ... (p. 3)

(1922) Inleiding. 't Was zomer ... (p. 3)

(1916) Maar opeens werd die rust in het dierenrijk verstoord. (p. 4)

(1922) Maar plotseling werd die rust in het dierenrijk verstoord. (p. 4)

Maar er zijn ook enkele kleine verschillen. In de prozaversie (1916) is het een boer die bijen houdt op wiens erf de gevelde eik ligt. Opmerkelijk is dat zij dit in de rijmversie (1922) aanpast: 'Daar woonde niet een boer, maar wel een timmerman', wellicht met een knipoog naar haar eerste publicatie (p. 20). Een andere verbetering ten opzichte van de prozaversie is dat 'Neef Grimbert' ook bij de samenzwering wordt betrokken en in een dronken bui de samenzwering verklapt aan de vossin (p. 47-48). Na de gevangenneming van Bruin en Isegrim wordt alleen melding gemaakt van een stuk pels van Bruin waarvan een zak wordt gemaakt. Het villen van de poten van de wolf staat niet vermeld in de rijmversie (p. 57).

In de recensies krijgen vooral de tekeningen van Wam Heskes aandacht. In de *Provinciale Geldersche en Nijmeegse Courant* van 11 november 1922 kunnen we lezen dat de bewerking van *Vdvr* heel wat afwijkingen 'van de ouden gerenommeerden Reinaart' bevat en dat 'De platen van Heskes [...] in overeenstemming gebracht [zijn] met de tegenwoordigen tijd.' De dieren dragen fietspakken en rijden op fietsen rond. Koning Nobel draagt een bril en Reintje rookt een sigaar. Aan de deur hangt een naambordje met Mr. R. Vos. 'De berijmde vertelling zullen evenals de platen wel pakken', al vindt men het geen hoogdravende poëzie.²¹

Afb. 5

In het Twentsch dagblad *Tubantia en Enschedesche Courant* van 25 november 1922 dacht de recensent daar anders over. 'De tekst is alleraardigst vlot geschreven, terwijl de teekeningen van Heskes pittig en geestig zijn, zoodat zelfs volwassenen er plezier aan kunnen hebben.' Het valt de recensent op dat Reinaart het *Woudnieuws* zit te lezen (afb. 5) en dat Tibert als een keurige dandy, lakschoenen, stok, bloem in het knoopsgat, en koffertje op weg gaat naar Malpertuis.²²

Het boek eindigt zonder een stichtelijk woordje zoals in de druk van 1916.

Het luipaard Fierapeel bracht Bruin en 't wolfje mede,
 En aan het vorst'lijk hof ontvingen zij den vrede.
 Zij werden door den vorst weer in hun eer hersteld,
 En hiermee is 't verhaal van Rein den vos verteld.

Ook dit boek bevat geen inleiding of een nawoord. Uit de kranten maak ik op dat met name de editie uit 1922 geschikt is voor kinderen vanaf tien jaar.²³

Het was leuk om beide uitgaven te lezen en van commentaar te voorzien. Dankzij Delpher kreeg ik een aardig tijdsbeeld uit een periode waarin de kinderziel nog gespaard diende te worden en kinderliteratuur de burgerlijke opvoeding van kinderen mede moest bewerkstelligen.

Tot slot: de druk uit 1922 die ik inkeek, bevat een aardig gebruiksspoor. Op de eerste pagina staat met pen geschreven: *Van Pappie / voor mijn lieve / Dikkij / Bandoeng, 5 dec. 1929.*

Reinaart de Vos, Voor kinderen bewerkt door P.A.E. Oosterhoff. Illustraties van Daan Hoeksema, Amsterdam, z.j. (1916).

Reinaart de vos voor kinderen bewerkt door P.A.E. Oosterhoff, met teekeningen van W. Heskes, Bussum, Gebroeders Koster, (1922).

NOTEN

1 In haar boek *Meesterwerken met ezelsoren. Bewerkingen van literaire klassiekers voor kinderen 1850-1950*, behandelt Sanne Parlevliet op p. 259-260 de Reynaertbewerking uit 1922. Zie: Sanne Parlevliet, *Meesterwerken met ezelsoren. Bewerkingen van literaire klassiekers voor kinderen 1850-1950*, Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2009. Zie ook de recensie van Hans Rijns in: *Tiecelijn 23. Jaarboek 3 van het Reynaertgenootschap*, 2010, p. 428-438, met name p. 433-434 over 'Reynaert, als ideale huisvader': https://www.dbnl.org/tekst/_tie002201001_01/_tie002201001_01_0026.php#26. Beide boekjes komen voor in *De bibliografie van de Nederlandstalige Reynaertbewerkingen van 1800 tot heden* (2004) samengesteld door Rik Van Daele, Peter Everaers, Willy Devreese en Erwin Verzandvoort. Onder nummer 146 vinden we de druk uit 1916 terug en onder nummer 147 die van 1922, zie: *Tiecelijn*, 17 (2004), p. 139-218. https://www.dbnl.org/tekst/_tie002200401_01/_tie002200401_01_0021.php. Na dit onderzoek moet de publicatiedatum van nr. 147 worden gecorrigeerd: van '[1935?]' naar [1922].

2 Welkom in de KB-catalogus boeken en tijdschriften (oclc.org), zoeken onder auteur en Oosterhoff, P.A.E.

3 In Delpher vind je miljoenen gedigitaliseerde teksten uit Nederlandse kranten, boeken en tijdschriften die je allemaal woord voor woord kunt doorzoeken. De teksten komen uit de collecties van diverse wetenschappelijke instellingen, bibliotheken en erfgoedinstellingen. Zie: <https://www.delpher.nl/over-delpher/wat-is-delpher/maak-kennis-met-delpher>.

4 <https://nha.courant.nu/issue/HD/1916-07-28/edition/0/page/4>. De West, 9 december 1930 - Art. 45 | Delpher.

5 De eerste brief is gedateerd 30 augustus 1912, de tweede brief is ook geschreven in 1912, maar vanwege de slechte weergave kon ik de precieze datum niet achterhalen. https://lit.hosting.deventit.net/detail.php?nav_id=13-1&id=7733574&index=0

6 Met dank aan Rik Van Daele die mij wees op deze twee brieven. https://nl.wikipedia.org/wiki/Johan_Been.

7 De Bibliotheek maakt je rijker, [Waar ben je naar op zoek] (typ: Oosterhoff P.A.E) en klik op het keuzemenu: [Alle boeken] en dan op [Vind].

8 *Nieuwe Apeldoornsche courant*, 13 augustus 1941 - Art. 82 | Delpher.

9 *Leeuwarder courant*, 7 oktober 1912 - Art. 130 | Delpher.

10 *Het Vaderland: staat- en letterkundig nieuwsblad*, 8 augustus 1941 - Art. 110 | Delpher.

11 *De Tijd*, 3 december 1940 - Art. 134 | Delpher.

12 https://www.achterderug.nl/pageseries_zsb.php?id=JVC.

13 https://nl.wikipedia.org/wiki/Daan_Hoeksema. In Almere en Roden (waar hij opgroeide) zijn straatnamen aan hem gewijd. Hij wordt beschouwd als een van de eerste Nederlandse striptekenaars.

14 *Reynaert de vos, een seer ghenvechlicke ende vermakelijcke historie, met haer moralisatien ende corte wtlegginghen*, Antwerpen, 1564.

15 *Reynaert de vos oft der dieren oordeel. Facsimile van het rond 1700 in de drukkerij van Hieronymus Verdussen vervaardigde volksboek. Verzorgd en van een inleiding voorzien door E. Verzandvoort en P. Wackers en met een voorwoord van L. Geeraedts*, Antwerpen/ Apeldoorn, 1988.

16 J.F. Willems, *Reinaert de vos. Naer de oudste beryming*, Eeklo, 1834.

17 De bewerkingen van VdvR in de loop der eeuwen heb ik uitgebreid behandeld in mijn niet gepubliceerde doctoraalscriptie *Of hi den credo niet en wel las. Obscene en scabreuze dubbelzinnigheden in Van den vos Reynaerde*, Utrecht/Leiden, juni 1999. Zie ook mijn artikels over dit onderwerp in *Tiecelijn*, 12 (1999), p. 163-176: https://www.dbnl.org/tekst/_tie002199901_01/_tie002199901_01_0037.php#39; en 19 (2006), p. 352-369: https://www.dbnl.org/tekst/_tie002200601_01/_tie002200601_01_0097.php#97. Wie belangstelling heeft voor de scriptie kan deze bestellen: hansrijns@planet.nl.

18 Stijn Streuvels, *Reinaert de vos. Naar de handschriften van het middeleeuwsche epos herwrocht door Stijn Streuvels*, Amsterdam, Mij voor Goede en Goedkoope Lectuur door G. Schreuders, [1907], 219-(9) p. (Nederlandsche bibliotheek. Onder leiding van L. Simons. Nos. XI-XII). Zie: Rik Van Daele e.a., *De bibliografie van de Nederlandstalige Reynaertbewerkingen van 1800 tot heden*, in: *Tiecelijn*, 17 (2004) 3; https://www.dbnl.org/tekst/_tie002200401_01/_tie002200401_01_0020.php.

19 https://www.dbnl.org/tekst/coil001lexi01_01/lvdj00435.php.

20 https://www.dbnl.org/tekst/coil001lexi01_01/lvdj00419.php.

21 *Provinciale Geldersche en Nijmeegsche courant*, 11 november 1922 - Art. 81 | Delpher.

22 *Twentsch dagblad Tubantia* en *Enschedesche courant*, 25 november 1922 - Art. 32 | Delpher.

23 *Bredasche courant*, 27 oktober 1922 - Art. 18 | Delpher.

Vragen aan de auteurs

Wie is de auteur van het kinder- of jeugdboek?

Heeft die andere kinder- of jeugdboeken geschreven?

Waarom heeft hij/zij het werk geschreven?

Verscheen de uitgave in een reeks? Indien ja, met welke andere boeken?
Bij welke uitgever?

Wordt het doelpubliek vermeld in een (reeks)titel, flaptekst, promotionele
aankondiging?

Is er een inleiding en worden kinderen/jongeren erin aangesproken?

Waarom heeft men de *Reynaert* gekozen? Wordt daar iets over gemeld?

Hoe is de tekst bewerkt? Verkort, vereenvoudigd, gaat het om een frag-
ment?

Welke ingrepen zijn er gebeurd: zijn er zaken bewust weggelaten of toe-
gevoegd?

Wordt het middeleeuwse Reynaertverhaal nauwgezet gevolgd?

Hoe eindigt het boek?

Wat was de brontekst (*Reynaert I of II ...*)? Wordt daar iets over gezegd?

Is het werk geïllustreerd? Wie is de illustrator? Waren het nieuwe illustra-
ties? Of zijn ze uit de (*Reynaert*)traditie gekozen?

Is er interactie tussen de tekst en de tekeningen?

